

DARBO RINKOS VEIKSNIŲ POVEIKIS TIESIOGINĖMS UŽSIENIO INVESTICIJOMS: EMPIRINIŲ TYRIMŲ APŽVALGA

Dovilė Ruplienė, Kristina Montvilaitė

Šiaulių universitetas, Architektų g. 1, LT-78366 Šiauliai, Lietuva

El. paštas: drupliene@yahoo.com, kristinamontvilaite@yahoo.com

Anotacija

Straipsnyje aptariami empiriniai tyrimai, skirti darbo rinkos veiksnių poveikio tiesioginėms užsienio investicijoms vertinti. Nustatyta, kad daugelyje tokių tyrimų darbo rinkos veiksniai nagrinėjami kartu su kitais veiksniais, nesusijusiais su darbo rinka. Be to, šiuose tyrimuose dažniausia apsiribojama vienu ar keliais darbo rinkos rodikliais. Nustatyta, kad darbo jėgos kainai nėra skiriama daug dėmesio, kur kas dažniau nagrinėjama darbo rinkos reguliavimo įtaka. Pastebima, kad skirtingi autoriai darbo rinkos veiksnius vertina skirtingais rodikliais ar jų deriniais. Todėl tyrimų rezultatai gali būti sunkiai palyginami, gali būti gaunami ir visiškai priešingi rezultatai.

Pagrindiniai žodžiai: tiesioginės užsienio investicijos, darbo rinka, institucinis reguliavimas.

Įvadas

Straipsnio aktualumas ir naujumas. Tiesioginių užsienio investicijų veiksnių tema yra aktuali tiek teoriniuose, tiek empiriniuose darbuose. Šalims, kurios neturi sukaupusios pakankamai kapitalo, norinčioms pasiekti ekonominį augimą, tenka pritraukti šį gamybos veiksni iš kitų valstybių. Vienoms tą padaryti pavyksta gana lengvai, tuo tarpu kitos šalys nėra patrauklios užsienio investuotojams. Todėl tyrėjai kelia klausimą: kurie veiksniai yra svarbiausi siekiant pritraukti tiesiogines užsienio investicijas? Išskiriant pagrindinius veiksnius, paprastai nurodoma darbo jėgos kaina ir kiti svarbūs darbo rinkos rodikliai: darbo jėgos apimtis, darbo rinkos reguliavimas ir kt. Šie veiksniai analizuojami ir empiriniuose tyrimuose. Siekiant nustatyti, kokie veiksniai dažniausiai vertinami tyrimuose, kokios sritys ištirtos geriausiai, o kokiose trūksta tyrimų, taip pat palyginti tyrimų rezultatus, reikia atlikti lyginamąją tokių tyrimų apžvalgą.

Kartu svarbu apžvelgti ir tyrimuose naudotus metodus, vertintus rodiklius, kadangi nuo jų pasirinkimo priklauso ir gaunami rezultatai. Darbo rinkos veiksniams apibūdinti gali būti naudojami įvairiausi rodikliai, nes nėra vieningos, visuotinai pripažintos šios srities rodiklių sistemos. Todėl aktualu įvertinti, kuo skiriasi ir kuo panašūs atskirų autorių pasirinkti duomenys ir kaip tai gali paveikti tyrimų rezultatus.

Tyrimo objektas – tyrimai, skirti įvertinti darbo rinkos veiksnių poveikį tiesioginėms užsienio investicijoms.

Tyrimo tikslas – atlikti empirinių tyrimų, skirtų darbo rinkos veiksnių poveikio tiesioginėms užsienio investicijoms vertinimui, apžvalgą, siekiant nustatyti pagrindines šios srities tyrimų kryptis, mažai nagrinėtas sritis, aptarti naudotų duomenų šaltinius.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti plataus profilio tyrimus, kuriuose darbo rinkos veiksniai nagrinėjami kartu su kitais pagrindiniais tiesioginių užsienio investicijų veiksniais, identifikuojant dažniausiai išskiriamus veiksnius.
2. Nustatyti darbo rinkos veiksnius, kurie dažniausiai analizuojami atskirai darbo rinkos poveikį tiesioginėms užsienio investicijoms vertinančiuose tyrimuose.
3. Apžvelgti duomenų bazines, kurių rodikliai naudojami vertinti tiesiogines užsienio investicijas ir darbo rinkos veiksnius.

Tyrimo metodai: analizė ir sintezė, lyginimas, grupavimas, detalizavimas ir apibendrinimas.

Tyrimai, kuriuose darbo rinkos veiksniai analizuojami kartu su kitais pagrindiniais tiesioginių užsienio investicijų veiksniais

Pastarąjį dešimtmetį darbo rinkos veiksnių poveikio tiesioginėms užsienio investicijoms tema empiriniuose tyrimuose buvo gana dažnai nagrinėta. Tačiau dera pastebėti, kad daugelyje jų darbo rinkos veiksniai buvo nagrinėjami bendrame veiksnių kontekste, į kurį būdavo įtraukiami ir kiti, su darbo rinka nesusiję veiksniai. Prie tokių tyrimų galima priskirti Nunnenkamp (2002), Campos ir Kinoshita (2003), Görg (2005), Smarzynska Javorcik ir Spatareanu (2005), Leibrecht ir Scharler (2007), Benassy-Quere, Coupet ir Mayer (2007), Egger ir Radulescu (2008), Leibrecht ir Bellak (2009), Busse, Nunnenkamp ir Spatareanu (2010). Šiuose tyrimuose tarp kitų veiksnių vertinami ir vienas ar keli darbo rinkos veiksniai, tačiau nėra

viename šių tyrimų nėra analizuojamas išsamus darbo rinkos veiksmų sąrašas.

Pavyzdžiui, Egger, Radulescu (2008) atliktame tyrime vertinta darbo jėgos mokamų mokesčių įtaka tiesioginėms užsienio investicijoms. Į modelį įtraukti veiksniai buvo suskirstyti į tris grupes. Į pirmąją grupę įtraukti pagrindiniai rodikliai: abiejų šalių rinkos dydis, išreikštas šalies bendrojo vidaus produkto (BPV) rodikliu, vidutinis darbo užmokestis, atstumas tarp šalių; į antrąją grupę – pelno mokesčių dydis, mokesčių lengvatos, dvigubo apmokestinimo išvengimo galimybė; trečiajai grupei priskirti pajamų mokesčių rodikliai. Buvo naudojami 49 valstybių (Argentina, Austrija, Belgija, Brazilija, Bulgarija, Kanada, Kinija, Kolumbija, Kroatija, Kipras, Čekija, Danija, Estija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Vengrija, Islandija, Indija, Indonezija, Airija, Italija, Japonija, Latvija, Lietuva, Liuksemburgas, Makedonija, Malta, Meksika, Nyderlandai, Norvegija, Peru, Lenkija, Portugalija, Rumunija, Rusija, Slovakija, Slovėnija, Pietų Korėja, Ispanija, Švedija, Šveicarija, Tailandas, Turkija, Ukraina, Jungtinė Karalystė, JAV, Urugvajus) 2002 m. duomenys apie darbdavių ir dirbančiųjų mokamus mokesčius. Vertinant darbo jėgos apmokestinimą, buvo skaičiuojami sumokami mokesčiai, uždirbant 33 proc., 100 proc., 167 proc. ir 500 proc. vidutinio pramonės sektoriaus darbo užmokesčio kiekvienoje iš 49 ekonomikų. Tai leido įvertinti mokesčių progresyvumo įtaką, o tai svarbu aukštos kvalifikacijos (kartu ir gerai apmokamų) darbuotojų požiūriu. Nustatyta statistiškai reikšminga darbuotojų mokamų mokesčių įtaka tiesioginėms užsienio investicijoms – statistiškai reikšminga tiek mokesčių dydžio įtaka, tiek mokesčių progresyvumo įtaka. Buvo įrodyta, kad darbo jėgos mokesčiai apmokestina ne tik dirbančiuosius, bet ir darbdavius, kadangi mažėja darbo efektyvumas, didėja gamybos sąnaudos, mažėja įmonių pelnas. Jie taip pat įrodė neigiamą mokesčių progresyvumo įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms.

Teoriniuose darbuose, skirtuose tiesioginių užsienio investicijų veiksmų analizei, dažniausia pabrėžiama darbo jėgos kaina. Tačiau empiriniuose tyrimuose tiesiogiai šiam darbo rinkos rodikliui nėra skiriama labai daug dėmesio. Viena priežasčių, kodėl taip yra, gali būti darbo jėgos kainos įvertinimo sunkumai. Darbo jėgos kaina priklauso nuo vidutinio darbo užmokesčio (kuris gali gana smarkiai skirtis skirtingose ekonominėse veiklose), taip pat ir nuo darbo rinkos reguliavimo – priėmimo į darbą ir atleidimo taisyklių, darbdavio mokamų mokesčių dydžio ir kt. Prie darbo jėgos kainos įtaką vertinančių tyrimų galima priskirti Campos ir Kinoshita (2003) darbą. Tyrimas apėmė 25 pereinamosios ekonomikos šalis (CEEB ir CIS) 1990–1998 m. laikotarpiu. Priklausomasis kintamasis buvo realusis (perskaičiuotas naudojant BVP defliato-

rių) vienam gyventojui tenkančių tiesioginių užsienio investicijų dydis ir jo pokyčiai. Nepriklausomi kintamieji buvo rinkos dydis, darbo jėgos kaina, išsilavinimas, gamtos išteklių, atstumas iki Briuselio, telefono linijų kiekis, infliacija, užsienio prekybos liberalizacija, teisinė aplinka, valdžios institucijų kokybė, prekybinė priklausomybė, tiesioginių užsienio investicijų apribojimai. Nustatyta, kad didžiausią įtaką daro institucijos ir ekonominė aglomeracija. Be to, nustatyta, kad didelę svarbą turi gamtos išteklių ir žema darbo jėgos kaina. Skiriasi veiksmų įtaka CIS ir ne CIS šalyse: CIS šalyse, kur tiesioginės užsienio investicijos ateina daugiausia į išteklių sektorių, gamtos išteklių gausa ir infrastruktūra yra esminiai veiksniai, tuo tarpu ne CIS šalyse, kur daugiausia investicijų ateina į pramonės sektorių, esminiai veiksniai yra institucijos ir aglomeracija.

Galima rasti nemažai tyrimų, skirtų darbo rinkos reguliavimo įtakai tiesioginėms užsienio investicijoms. Analizuojami įvairūs aspektai – dirbančiųjų teisių apsauga, individualių ir kolektyvinių sutarčių sudarymo lankstumas, laikotarpis nuo pranešimo apie atleidimą iš darbo iki atleidimo, atleidimo išmokos dydis ir kt. Pavyzdžiui, Busse, Nunnenkamp ir Spatarea (2010) vertino ryšį tarp šalies darbuotojų teisių ir į šalį ateinančių tiesioginių užsienio investicijų srauto. Darbuotojų teisių lygis buvo vertinamas ekspertų, šalims suteikiant tam tikrą taškų skaičių. Tyrimas apėmė 28 investavusias šalis ir 82 žemo bei vidutinio pajamų lygio valstybes, kurios priėmė investicijas. Autoriai sudarė daugialypės regresijos modelį, kuriame šalia darbuotojų teisių rodiklio buvo vertinami ir tokie kontroliniai ekonominiai veiksniai, kaip abipusės prekybos sutartys, investicijų skatinimo priemonės, kapitalo judėjimo liberalizavimas, priimančios šalies BVP ir jo augimo tempai, vienam gyventojui tenkantis produktas, infliacija, ekonomikos atvirumo laipsnis, šalies rizikingumo lygis. Prie išskirtinių modelio savybių galima paminėti tai, kad kaip vienas faktorių veiksmų buvo panaudotas tiesioginių užsienio investicijų dydis praėjusiu laikotarpiu. Tyrime buvo naudoti tiesioginių užsienio investicijų, BVP ir jo skirtumo tarp investuojančios ir investicijas priimančios šalies ir infliacijos rodiklių logaritmai. Nustatyta, kad BVP dydis, prekybos sutartys su tiesioginėmis užsienio investicijomis susiję tiesiogine priklausomybe, o šalies rizikingumo lygis – atvirkštine priklausomybe. Nustatyta, kad darbuotojų teisės yra susijusios stipriai statistiškai patikimu tiesioginiu ryšiu su tiesioginėmis užsienio investicijomis. Tai rodo, kad netikslinga bandyti pritraukti investicijas mažinant darbuotojų teises. Daugiašalės įmonės teikia pirmenybę šalims, kur darbuotojų teisės yra gerbiamos. Tai gali būti susiję su visuomenės spaudimu dėl korporacijų elgesio.

Pažymėtina, kad skirtingi autoriai darbo rinkos re-

guliavimą ar lankstumą vertina skirtingais rodikliais ar jų deriniais. Todėl tyrimų rezultatai gali būti sunkiai palyginami, gaunami ir visiškai priešingi rezultatai. Prie tyrimų, vertinančių darbo rinkos reguliavimo įtaką, galima priskirti Leibrecht ir Bellak (2009) darbą. Tyrime vertintos tiesioginės užsienio investicijos į 11 šalių (apimta 10 pramonės sektoriaus ekonominių veiklų) 1995–2005 m. Tyrimas apėmė šias šalis: Austriją, Čekiją, Suomiją, Prancūziją, Vokietiją, Vengriją, Nyderlandus, Slovakiją, Slovėniją, Didžiąją Britaniją, JAV. Tyrime vertintas priklausomasis kintamasis buvo tiesioginių užsienio investicijų pokytis, o nepriklausomi kintamieji – darbo rinkos apsaugos lygis, žemos kvalifikacijos asmenų dalis užimtųjų skaičiuje, rinkos dydis, vienam gyventojui tenkantis BVP, vidutinė efektyvioji pelno mokesčių norma, viešojo sektoriaus išlaidų tyrimams ir eksperimentinei veiklai dalis BVP, informacinė ir komunikacijų infrastruktūra, tiesioginėms užsienio investicijoms taikomų legalių barjerų lygis, darbo jėgos sąnaudos ir darbo jėgos produktyvumas. Tyrime vertinta ir darbo rinkos reguliavimo įtaka tiesioginėms užsienio investicijoms į pramonės sektorių. Nustatyta, kad darbo rinkos reguliavimas daro įtaką užsienio investicijų srautams į šalį. Darbo rinkos apsaugos indeksui padidėjus 1 proc., tiesioginių užsienio investicijų srautas sumažėja apie 0,5 proc. Nustatyta, kad darbo rinkos apsaugos griežtumo poveikis stiprėja didėjant žemos kvalifikacijos darbuotojų daliai bendrame užimtųjų skaičiuje. Darbo rinkos apsaugos atstumiantis efektas yra stipresnis tose pramonės šakose, kuriose žemos kvalifikacijos darbo jėga sudaro didesnę užimtųjų dalį. Autorių teigimu, vyriausybė gali paskatinti šio sektoriaus struktūrinius pokyčius, sustiprindama darbo rinkos reguliavimą. Tokia politika gali pakeisti pramonės sektoriaus struktūrą, „atstumdama“ tiesiogines užsienio investicijas iš žemos kvalifikacijos darbuotojais pasižyminčių ekonominių veiklų. Priimančios šalies vyriausybė tuo pačiu metu gali pagerinti tuos veiksnius, kurie ypač svarbūs į aukštos kvalifikacijos darbo jėgą orientuotoms tiesioginėms užsienio investicijoms (pvz., tiriamosios ir eksperimentinės veiklos plėtra, kuri laikoma tiesiogines užsienio investicijas pritraukiančiu veiksmu). Tai potencialiems tiesioginiams užsienio investuotojams į aukštesnio technologinio lygio pramonės šakas kompensuotų didesnius su darbo jėga susijusias sąnaudas.

Benassy-Quere, Coupet ir Mayer (2007) darbas taip pat buvo skirtas įvertinti darbo rinkos reguliavimo įtaką. Modelyje rezultatinis kintamasis buvo abipusių tiesioginių užsienio investicijų sukaupti dydžiai. Autorių nuomone, sukauptas dydis yra geresnis rodiklis už tiesioginių užsienio investicijų srautus, nes jos yra daug stabilesnis dydis, kadangi kartais viena ar kelios stambios investicijos, ypač mažose šalyse, ga-

li gerokai iškraipyti srauto rodiklius. Šalia tradicinių veiksmų (abejų šalių BVP, geografinis atstumas tarp šalių, fiktyvus kintamasis – kalbos bendrumas) nagrinėti instituciniai veiksniai, kurie apėmė institucijų kokybės rodiklį ir institucinės distancijos (skirtumų) rodiklį. Buvo nustatyta, kad visi standartiniai modelio kintamieji yra reikšmingi su 99 proc. tikimybe, o koeficientų ženklai yra „teisingi“. Analizuojant institucinius veiksnius, vertinta daug institucinių sričių, tarp kurių buvo ir darbo rinkos reguliavimas. Autoriai nustatė, kad silpnas darbo rinkos reguliavimas mažina ateinančias tiesiogines užsienio investicijas, o tai iš esmės skiriasi nuo kitų tyrimų rezultatų.

Smarzynska Javorcik ir Spatareanu (2004) darbas taip pat skirtas įvertinti darbo rinkos reguliavimo poveikį tiesioginėms užsienio investicijoms. Tyrimas apėmė 25 Vakarų ir Rytų Europos šalis 1999–2001 m. laikotarpiu. Buvo vertinamos naujai atliktos tiesioginės užsienio investicijos. Kaip rodikliai, atspindintys darbo rinkos reguliavimą, pasirinkti individualių ir kolektyvinių sutarčių sudarymo lankstumas, laikotarpis nuo pranešimo apie atleidimą iš darbo iki atleidimo, atleidimo išmokos dydis. Į modelį taip pat įtraukti papildomi rodikliai, atspindintys verslo klimata. Autoriai nurodo, kad iki jų tyrimo nemažai darbų vertino institucinio reguliavimo poveikį tiesioginėms užsienio investicijoms, tačiau tik labai ne daug jų kreipė dėmesį į vieną svarbiausių reguliavimo aspektų – darbo rinkos reguliavimą (lankstumą). Svarbiausiais darbo rinkos lankstumą atspindinčiais aspektais autoriai laiko priėmimo į darbą ir atleidimo iš jo sąlygas. Nustatyta, kad investicijas priimančios šalies darbo rinkos lankstumas (mažesnis reguliavimo laipsnis) daro įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms. Šis poveikis stipresnis pereinamosios ekonomikos šalyse. Nustatyta, kad tokio tipo šalyse darbai iš nelanksčios (pvz., Slovakija) tapus lanksčiais (pvz., Vengrija), tiesioginės užsienio investicijos padidėja 14–18 proc. Kartu nustatyta, kad tiesioginės užsienio investicijos į paslaugų sektorių nuo darbo rinkos lankstumo priklauso labiau nei investicijos į pramonės sektorių. Tyrime buvo naudoti mikrolygmens duomenys, vertinimui pasirinkta 10 000 didžiausių (pagal turto vertę 1999 m.) Europoje veikiančių įmonių bei jų filialai 17 Vakarų Europos ir 8 Rytų Europos valstybių (Bulgarija, Čekija, Vengrija, Lenkija, Ukraina, Rumunija, Latvija ir Slovakija). Modelyje vertinti šie pagrindiniai rodikliai: rinkos dydis ir darbo jėgos kaina (šiam tikslui pasirinktas gana keistas rodiklis – vienam gyventojui tenkantis BVP), tiesioginių užsienio investicijų apribojimų indeksas, nuosavybės teisių stiprumo indeksas, įmonių pelno mokesčiai, institucijų kokybės rodiklis (sukonstruotas naudojant 17 skirtingų šaltinių). Įtrauktas ir fiktyvusis kintamasis – priklausymas pereinamosios ekonomikos šalims. Nustatyta, kad egzistuoja statistiškai

patikimas tiesioginis tiesioginių užsienio investicijų ryšys su gyventojų skaičiumi, vienam gyventojui tenkančiu BVP ir institucijų kokybe bei atvirkštinis ryšys su tiesioginių užsienio investicijų apribojimais. Vertinant darbo rinkos lankstumo įtaką, nustatyta, kad kuo labiau priimančios šalies darbo rinkos lankstumas skiriasi nuo investuojančios šalies darbo rinkos, tuo daugiau pritraukiama investicijų. Taip pat nustatyta, kad darbo rinkos lankstumas daro didesnę įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms į paslaugų (aiškinama tuo, kad šis sektorius naudoja santykinai daugiau darbo jėgos) nei į pramonės sektorių.

Pasitaiko tyrimų, kurie skirti įvertinti atskirą darbo rinkos aspektą, tačiau iš tiesų juose nagrinėjama gana daug darbo rinkos rodiklių – darbo jėgos kaina, įvairūs darbo rinkos reguliavimo rodikliai. Pavyzdžiui, Leibrecht ir Scharler (2007) tyrimo tikslas – nustatyti darbo rinkos lankstumo poveikį tiesioginėms užsienio investicijoms. Jie vertino tiesioginių užsienio investicijų srautus tarp 7 investuojančių šalių (Austrijos, Prancūzijos, Vokietijos, Italijos, Nyderlandų, Jungtinės Karalystės, JAV) ir 7 investicijas priimančių šalių (Bulgarijos, Kroatijos, Čekijos, Vengrijos, Lenkijos, Slovėnijos, Slovakijos) 1995–2003 m. Į modelį kaip pagrindiniai kintamieji įtraukti abiejų šalių BVP, priimančios šalies rinkos ir pačios šalies dydis, atstumas tarp šalių, transporto sąnaudos, kultūriniai panašumai ir istoriniai ryšiai. Kaip specifiniai kintamieji panaudoti investicijas priimančios šalies efektyvioji mokesčių norma, privatizacijos procesą atspindintis rodiklis, politinės rizikos rodiklis, infliacijos lygis ir makroekonominio stabilumo rodiklis, importo muitai (procentine išraiška), bendra siena (kaip fiktyvus kintamasis). Į modelį įtraukti tokie su darbo rinka susiję veiksniai – darbo jėgos kaina ir darbo jėgos apsaugos lygis. Pastarasis veiksnys apibūdinamas 4 rodikliais: bendruoju darbo rinkos apsaugos rodikliu, apsauga nuo kolektyvinių atleidimų, terminuotų darbo sutarčių reguliavimu, nuolatinių darbo sutarčių reguliavimu. Taip pat panaudotas specifinis šalies riziką apibūdinantis rodiklis. Naudoti visų rodiklių pokyčiai, o ne absoliutūs dydžiai, išskyrus darbo rinkos apsaugos rodiklius. Statistiškai reikšmingo ryšio su muitų dydžiu, politine rizika, makroekonominio stabilumu nenustatyta. Tuo tarpu mokesčiai daro neigiamą poveikį tiesioginėms užsienio investicijoms, o privatizacijos procesas – teigiamą. Nustatyta, kad tiesioginės užsienio investicijos yra gerokai didesnės į šalis, kur darbo jėgos sąnaudos mažesnės. Be to, šis ryšys pasižymi dideliu statistiniu reikšmingumu. Nustatyta, kad darbo jėgos apsaugos lygis nedaro statistiškai reikšmingos įtakos tiesioginių užsienio investicijų srautams. Šie rezultatai išlieka tokie pat ir įvertinant šalių rizikingumą.

Kai kuriuose tyrimuose analizuojamas tik vienas ar du darbo rinkos reguliavimo aspektai. Pavyzdžiui,

Görg (2005) darbas vertina investicijų naudingumo ir išėjimo sąnaudų ryšį su tiesioginėmis užsienio investicijomis. Investicijų naudingumas matuojamas pelno mokesčių dydžiu (ir apmokestinimo lengvatomis), o išėjimo sąnaudos – įdarbinimo ir atleidimo iš darbo sąnaudomis. Vertinamos tiesioginės JAV investicijos 33 investicijas priimančiose valstybėse. Nustatyta, kad tiek pelno mokesčių dydis, tiek išėjimo sąnaudos daro statistiškai reikšmingą įtaką. Autorius daro išvadą, kad jeigu šalys, norėdamos pritraukti tiesiogines užsienio investicijas, naudoja pelno apmokestinimo lengvatas, tokia strategija gali ir nebūti sėkminga, nes daugiašalėms įmonėms svarbu ir tai, kaip lengvai bus galima palikti rinką. Autorius remiasi investavimo neapibrėžtumo sąlygomis modeliu. Prieš investuojant įvertinami sėkmės ir nesėkmės variantai, o nesėkmės atveju išėjimo sąnaudų dydis gali gerokai „pabranginti“ šią alternatyvą. Tyrime naudoti makrolygmens duomenys. Tiesioginių užsienio investicijų rodikliai koreguoti naudojant BVP defliatorių, o mokesčių norma vertinta naudojant efektyviosios mokesčių normos dydį. Kadangi išėjimo sąnaudų vienu rodikliu įvertinti neįmanoma, buvo naudojamas indeksas, kuris apėmė tiek priėmimo į darbą, tiek atleidimo sąnaudas. Šalia pagrindinių tyrėją dominančių rodiklių panaudoti ir pagrindiniai teorijoje taikomi tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo veiksniai: rinkos dydis, atstumas tarp investuojančios ir investicijas priimančios šalies. Tarp šių veiksnių įtrauktas ir vienas fiktyvus kintamasis – ar investicijas priimanti šalis yra kalbanti angliškai. Nustatyta, kad išėjimo sąnaudų indeksui (kuo jis mažesnis, tuo išėjimo sąnaudos didesnės, kuo jis didesnis – tuo išėjimo sąnaudos mažesnės) padidėjus 1 proc., tiesioginės užsienio investicijos padidėja 0,79 proc. Mokesčių normai sumažėjus 1 proc., jos padidėja 0,81 proc.

Nunnenkamp (2002), atlikęs 28 besivystančių valstybių tiesiogines užsienio investicijas pritraukiančių veiksnių tyrimą, vertino tiek darbo rinkos reguliavimą, tiek darbo jėgos kvalifikaciją. Naudotų tradicinių faktorių veiksnių sąrašas yra toks: gyventojų skaičius, vienam gyventojui tenkantis produktas, BVP augimo tempai, administraciniai suvaržymai, įėjimo į rinką apribojimai, rizikos veiksniai. Specifiniai veiksniai yra šie: vietinių tiekėjų, galinčių tiekti tarptautiniu lygiu konkurencingą produkciją, skaičius; užsienio prekybos apribojimai; užsienio prekybos pokyčiai; vidutinė gyventojų mokymosi trukmė (rodo darbo jėgos kvalifikaciją); sąnaudų veiksniai (apima darbo jėgos mokesčius, įdarbinimo sąlygas, darbo rinkos reguliavimą, prekybos sąjungas). Pastarieji du veiksniai susiję su darbo rinka ir atspindi darbo jėgos kokybę bei darbo rinkos reguliavimą. Į tyrimą taip pat įtraukta ir keletas rodiklių, kuriuos sudėtinga priskirti prie kurios nors anksčiau apibrėžtų grupių: po įėjimo į rinką taiko-

mi apribojimai (veiklos apribojimai); technologiniai apribojimai. Tiesioginės užsienio investicijos tyrime naudotos tiek absoliučiais dydžiais, tiek metinių srautų dydžiais, tiek vienam gyventojui tenkančiomis investicijomis. Vertintos įvairiuose žemynuose esančios besivystančios valstybės. Atlikus ryšių tarp rodiklių analizę, koreliacijos koeficientų ženklai gauti tokie, kokių tikėtasi (remiantis teorija), beveik visi jie buvo reikšmingi. Tradicinių, su rinka susijusių veiksmų poveikis išlieka dominuojantis ir jis vis stiprėja. Nors sąnaudų veiksniai, vietinių tiekėjų gausa, užsienio prekybos atvirumas ir daro įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms, tačiau ši įtaka vis silpnėja. Tai gali būti paaiškinama globalizacijos augimu. Paminėtinas dalykas: 1987 m. mokymosi trukmės ryšys su tiesioginėmis užsienio investicijomis buvo nereikšmingas, o visais kitais metais – reikšmingas ir sparčiai didėjan- tis (1992 m. – 0,25, 1996 m. – 0,33, 1999 m. – 0,45). Tačiau užsienio prekybos apribojimų įtaka 1999 m. ta- po statistiškai nereikšminga. Todėl galima sakyti, kad valstybės politika, susijusi su švietimo sistemos plė- ra, gali ne tik paskatinti ekonomikos augimą, bet ir pritraukti daugiau tiesioginių užsienio investicijų. Ver- tinant ryšį su sąnaudų veiksniais buvo gauti tokie re- zultatai: didžiausia mokesčių įtaka nustatyta 1996 m., tačiau 1999 m. ji vis dar buvo stipresnė nei 1992 m.; įdarbinimo sąlygos neturėjo įtakos (koreliacijos koeffi- cientas buvo beveik lygus nuliui) tiesioginėms užsie- nio investicijoms visais analizuojamais laikotarpiais; koreliacijos koeficientas tarp darbo rinkos reguliavi- mo ir tiesioginių užsienio investicijų buvo neigiamas, tik 1999 m. jis tapo statistiškai reikšmingas.

Nors dažniausiai darbo rinkos veiksmų įtaka verti- nama naudojant makrolygmens duomenis, atliekami ir mikrolygmens tyrimai. Prie tokių tyrimų galima paminėti Whyman ir Baimbridge (2006) darbą. Tyri- mas atliktas vykdant 1 800 tarptautinių verslo įmonių, turinčių filialus Jungtinėje Karalystėje, apklausą. Pa- grindiniai tyrimo rezultatai yra šie:

- Darbo rinkos lankstumą kaip vidutiniškos ar aukš- tos svarbos veiksnį nurodė 60 proc. respondentų.
- Pagrindiniai svarbūs darbo rinkos veiksniai: aukštos kvalifikacijos darbo jėga, kiekybinis dar- bo jėgos lankstumas (darbo laiko trukmė, darbo jėgos mobilumas), funkcinis lankstumas (plataus pobūdžio įgūdžiai ir kvalifikacija, ribotumo mažė- jimas, darbo rinkos apsaugos lengvinimas).
- Atsakymai nepriklauso nuo kompanijų charakte- ristikų.
- Aukštos rizikos technologijų įmonės nurodo dar- bo jėgos kokybę, fizinę infrastruktūrą, tarptauti- nės rinkos artimumą.
- Vidutinės rizikos ir / ar sąnaudas minimizuoti sie- kiančios įmonės nurodo vietinius veiksmus – pro- dukto paklausą, kuo mažesnę reguliavimo laipsnį, mokesčių dydį, mažą kapitalo kainą.

Tyrimai, skirti vertinti darbo rinkos veiks- nių poveikį tiesioginėms užsienio investici- joms

Rasta nemažai tyrimų, kuriuose nenagrinėjami pa- grindiniai tiesioginių užsienio investicijų veiksniai, kurie skirti vertinti konkrečią darbo rinkos veiksmų įtaką. Šiuose tyrimuose, pagrindžiant juose naudoja- mus modelius, labai dažnai remiamasi Devereux su bendraautoriais parašytais darbais, nors jie nėra skirti darbo rinkos poveikio tiesioginėms užsienio investici- joms vertinti. Pavyzdžiui, Devereux ir Griffith (1998) tyrimas skirtas parodyti verslo mokesčių įtaką tiesio- ginėms užsienio investicijoms. Vertinta efektyviosios vidutinės mokesčių normos ir efektyviosios ribinės mokesčių normos įtaka, labai daug dėmesio skirta ir šių rodiklių skaičiavimo metodikai. Vertintos vietinės ir tarptautinės Vokietijos, Japonijos, Didžiosios Brita- nijos ir JAV investicijos 1979–1997 m. Tyrime nagri- nėjama ne tik pelno mokesčių norma, bet ir asmeninių mokesčių norma gaunant dividendus, tačiau darbo jė- gos apmokestinimui dėmesio neskiriama. Devereux ir Hubbard (2003) darbas skirtas įmonės pasirinkimo investuoti užsienyje motyvams. Kiekviena įmonė ga- li rinktis iš trijų alternatyvų: netiekti savo prekių už- sienio rinkoms; eksportuoti į užsienio rinkas; gaminti produktą užsienyje ir jį tiekti tos šalies rinkai. Pagal lygčių sistemas sudaryti modeliai, kurie apima visas alternatyvas, juose įvertinant transporto sąnaudas, mo- kesčių lygį, socialinės apsaugos lygį ir kitus rodiklius. Pateikiami 2 modeliai – supaprastintas ir detalesnis. Reikia pastebėti, kad aptariant apmokestinimo įtaką, kalbama apie pelno mokesčius ir dividendų apmoke- tinimą, tačiau darbo jėgos mokesčių lygis nepaliečia- mas.

Prie tyrimų, kuriais labai dažnai remiasi kiti au- toriai, taip pat galima priskirti ir Blanchard (2006) darbą. Autorius labai detalai aptaria darbo rinkos pro- blemas, jų priklausomybę nuo kitų makroekonominių veiksmų, tačiau jo analizė apsiriboja penkiolikos senų- jų ES šalių darbo rinkų analize. Vis dėlto šios analizės rezultatus galima panaudoti dėl jo išskirtų svarbiausių institucinių veiksmų, kurie daro įtaką darbo rinkos ro- dikliams.

Vertinant darbo rinkos poveikį tiesioginėms užsie- nio investicijoms, visų pirma kyla užduotis atrinkti reikalingus rodiklius. Nėra vieningos, visuotinai pri- pažintos darbo rinkos rodiklių sistemos, todėl atskiri autoriai renkasi skirtingus rodiklius, o tai gali lemti ir skirtingus tyrimų rezultatus, nors nagrinėjamas tas pats aspektas. Eichhorst, Feil ir Braun (2008) sa- vo darbe aptarė darbo rinkos rodiklius, juos lygino, išskyrė jų trūkumus ir privalumus. Autoriai nurodo, kad darbo rinkos indikatorių išskyrimas pats savaime yra didžiulis darbas ir savotiškas tyrimas. Todėl nuo- lat diskutuojama, kurie rodikliai gerai ar blogai atspin-

di nagrinėjama reiškini. Netgi pats populiariausias darbo rinkos rodiklis – nedarbo lygis – turi nemažai trūkumų ir netikslumų (tai plačiai aptariama Blanchardo darbuose). Autoriai nurodo, kad vienos dimensijos institucijos yra įvertinamos lengviausiai, tačiau tokie atvejai pasitaiko labai retai. Dažniausiai darbo rinkos institucijos turi daugybę aspektų ir atskiri jų indikatoriai parodo tik dalį viso vaizdo. Todėl kyla tokių probleminių klausimų: kaip atrinkti tuos rodiklius, kurie geriausiai aprėptų tiriamą aspektą? Kaip šiuos rodiklius sujungti į vieną bendrą sudėtinį rodiklį? Kokius svorius suteikti kiekvienam rodikliui? Svoriai turėtų būti suteikiami atsižvelgiant į atskirų rodiklių svarbą, tačiau jos įvertinimas yra komplikuoatas, todėl jie nustatomi subjektyviai.

Informacija apie darbo rinkos institucijas gaunama iš daugybės šaltinių, pavyzdžiui, iš nacionalinių teisės aktų, ekspertų apžvalgų, nacionalinės ar tarptautinės statistikos ir kt. Duomenų palyginimas tampa ypač svarbus atliekant keletą šalių apimančius tyrimus. Dėl to gali atsirasti klaidingų rezultatų. Nutinka ir tokių atvejų, kai ne visa informacija yra prieinama, ir tyrėjui prireikia užpildyti trūkstamų duomenų spragas. Nė vienas tam tikslui naudojamų metodų nėra visiškai tikslus, todėl tyrimo rezultatai gali būti netikslūs. Siekiant kuo daugiau duomenų palyginti, tikslingiausia naudoti vienos institucijos pateikiamus duomenis. Pavyzdžiui, OECD šalių duomenys yra bendrai pateikiami nuo 1970 m.

Darbuotojų apsauga. Vienas pirmųjų ši aspektą vertinęs Lazear (1990) naudojo tokius rodiklius: laikotarpį tarp išpėjimo apie atleidimą ir atleidimo bei išmokos dydį atleidžiant iš darbo. Grubb ir Wells (1993) suformavo pirmąjį agreguotą indikatorių, kuris buvo vertinamas balais. OECD 1994, 1999 ir 2004 m. panaudojo panašų būdą, tačiau naudojo net 18 indikatorių. Belot ir van Ours (2001) sudarė savo indeksą, suskirstydami apsaugos aspektus pagal trijų rūšių darbo sutartis: neterminuotas, fiksuoto laikotarpio ir laikinąsias.

Darbo apmokestinimas. Darbo jėgos apmokestinimas gali būti vertinamas naudojant tris duomenų tipus: a) duomenis apie reprezentacinių darbuotojų mokamus mokesčius; b) agreguotus / makroekonominis duomenis; c) mikrosimuliacinius modelius.

Darbo sutarčių sudarymas. Tyrimuose šio aspekto vertinimas dažniausia koncentruojamas į tokius rodiklius: a) profesinių sąjungų kiekis; b) kolektyvinių sutarčių kiekis; c) centralizacija; d) koordinacija.

Aktyvi darbo rinkos politika. OECD Užimtumo ataskaitose ir Europos Komisijos metinėse ataskaitose skelbiami duomenys apie aktyvios darbo rinkos politikos dalyvių skaičių ir viešąsias išlaidas, skirtas šiais sričiai. Kadangi aktyvios politikos programų yra labai daug, jų klasifikacijai naudojamos 8 katego-

rijos. Apimamos tik tikslinės programos, nukreiptos nedarbui mažinti. Empiriniuose tyrimuose aktyvios darbo rinkos politikos rodikliai paprastai išreiškiami kaip vienam asmeniui tenkančių išlaidų santykis su vienam gyventojui tenkančiu BVP arba santykis su vienam darbo jėgai priskiriamam asmeniui tenkančiu BVP. Tačiau išlaidų dydis arba programų dalyvių skaičius nesuteikia informacijos apie programų efektyvumą, todėl reikia papildomų tyrimų.

Eichhorst, Feil ir Braun (2008) nurodo, kad rodikliai, kurie pasirenkami tyrimams, yra gana izoliuoti nuo kitų. Atrodytų, jog tyrėjai tarsi turi savo mėgstamus rodiklius ir ignoruoja kitus. Daroma išvada, kad vis dar nėra konkrečiai įvertinta, kokios institucijos ir kokią įtaką daro darbo rinkos rezultatams. Vieno tyrimo išvados gali būti paneigtos kitame tyrime. Dėl empirinių tyrimų rezultatų vis dar diskutuojama. Neretai išsakoma nuomonė, kad empirinių tyrimų rezultatai yra nepakankamai patikimi, o darbo rinkoje vykstantys procesai yra labiau kompleksiški nei juos įprasta laikyti. Autoriai teigia, kad nemažai empirinių tyrimų yra skirti ne teorijoms verifikuoti, o jas falsifikuoti. Jeigu tyrėjas turi tam tikrą nuomonę, jis empiriniais įrodymais gebės pagrįsti tiek „nereguliuojamą grįžtą“, tiek visiškai alternatyvią teoriją. Nurodomos sritys, kuriose trūksta tyrimų: institucijų tarpusavio sąveikos vertinimas, institucijas apibūdinančių kiekybinių rodiklių sistemos kūrimas.

Kaip jau minėta anksčiau, vertinant darbo jėgos rinkos poveikį tiesioginėms užsienio investicijoms, dažnai akcentuojama darbo jėgos kaina. Galima išskirti keletą tyrimų, kurie analizuoja, kaip darbo jėgos kaina susijusi su gamybos veiksnių mobilumu, užsienio prekybos apribojimais, technologine pažanga, darbo jėgos išsilavinimo lygio augimu ir t. t. Pavyzdžiui, Leamer (2000) darbas iš esmės skirtas darbo jėgos kaip gamybos veiksnio judėjimui aiškinti, nors kartu kalbama ir apie kitų gamybos veiksnių judėjimą. Pagrindžiant tyrimo metodologiją, remiamasi įvairiais modeliais (kaip vieną paprasčiausių galima paminėti Hecksher-Ohlin modelį), aiškinančiais, kodėl daug tam tikro išteklių turinti šalis paprastai daugiau šio veiksnio eksportuoja nei importuoja. Nustatyta, kad prekybos barjerai nedaro didelės įtakos darbo užmokesčiui (darbo jėgos kaip gamybos veiksnio pajamoms). Taip pat nustatyta, kad ne užsienio prekyba, o technologinė pažanga yra veiksnys, kuris lemia darbo pajamų netolygumo didėjimą.

Acemoglu (2002) aiškina, dėl kokių priežasčių pastaruosiu metu didėja vidutinis darbo užmokestis, darbo užmokesčio pasiskirstymo netolygumas. Darbo užmokesčio didėjimą jis aiškina dėl darbo jėgos įgūdžių didėjimo. Auga gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, skaičius, o tai reiškia, kad auga ir darbo jėgos įgūdžių lygis. Tai gali sukelti technologinį šoką,

kuris padidins darbuotojų produktyvumo lygį, dėl to didės ir darbo užmokestis

Vienas veiksnių, lemiančių darbo jėgos kainą, yra darbo jėgos mokamų mokesčių dydis. Tačiau, kaip nurodo Hansson ir Olofsdotter (2011), šiam veiksniui neskiriama pakankamai dėmesio, o viena to priežasčių yra darbo jėgos nemobilumas. Kita priežastis – darbo jėgos mokesčiai paprastai nepriskiriami prie įmonių sąnaudas lemiančių veiksnių. Tačiau, remiantis efektyviojo darbo užmokesčio teorija, darbuotojai lygina savo darbo užmokestį su alternatyviomis galimybėmis, todėl kuo mažesnis grynasis darbo užmokestis, tuo patrauklesnės išorinės galimybės ir mažiau pastangų dedama į esamą darbą. Todėl tai gali sumažinti įmonės efektyvumą ir padidinti vidutinės produkcijos gamybos sąnaudas. Tyrimui naudoti 27 ES šalių 1997–2007 m. duomenys. Išaiškėjo, kad darbo jėgos mokesčiai daro neigiamą įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms. Nustatyta, kad darbo jėgos mokesčių padidėjimas 1 proc., sumažina tiesioginių užsienio investicijų srautą apytiksliai 3,3 proc. Be to, matyti, kad darbo jėgos mokesčių įtaka skiriasi senosioms ES narėms investuojant į naujas nares bei senosioms narėms investuojant į kitas senąsias šalis-nares. Vertinant senųjų narių investicijas į naujas nares, darbo jėgos mokesčių įtaka yra statistiškai nereikšminga, tuo tarpu joms investuojant į kitas senąsias nares šių mokesčių įtaka yra didesnė, negu vertinant visas šalis kartu. Naudota dviejų etapų (žingsnių) vertinimo metodika, nes investicinis sprendimas apima 2 etapus: pirmiausia nusprendžiama, ar investuoti konkrečioje šalyje, o tada sprendžiama, kokią sumą investuoti. Todėl buvo vertinama, kokie veiksniai lemia investavimo šalies pasirinkimą, o kokie – investicijų srauto dydį. Nustatyta, kad darbo apmokestinimo dydis veikia tiek investavimo šalies pasirinkimą, tiek investicijų kiekį.

Kaip jau minėta, nemažai tyrimų vertinama darbo rinkos reguliavimo įtaka tiesioginėms užsienio investicijoms. Kai kuriuose jų darbo rinkos reguliavimas vertinamas šalia kitų, tradicinių tiesioginių užsienio investicijų pritraukimo požiūriu, veiksnių. Tačiau kai kuriuose tyrimuose apsiribojama siauresne, į darbo rinką orientuota rodiklių analize. Pavyzdžiui, Gross ir Ryan (2008) vertino, kaip darbuotojų apsaugos lygis lemia tiesioginio investavimo užsienyje sprendimus. Jie nustatė aiškų neigiamą ryšį tarp nuolatinio (neterminuoto) įdarbinimo teisinio reguliavimo ir tiesioginių užsienio investicijų lemto užimtumo dydžio, o terminuoto įdarbinimo reguliavimas, kaip nustatyta tyrime, darė kur kas mažesnę įtaką. Tačiau Dewitt, Görg ir Montagna (2009) vertino, kaip tiesioginių užsienio investicijų srautus veikia darbo rinkos reguliavimo skirtumai investuojančioje ir investicijas priimančioje šalyje. Pagrįsdami savo analizę abipusių investicijų srautų tarp OECD šalių 1986–1995 m. duomenimis,

mokslininkai nustatė atvirkštinį ryšį tarp tiesioginių užsienio investicijų ir darbo rinkos reguliavimo skirtumų. Tyrime jie naudojo tiek Görg (2005) naudotą darbo rinkos lankstumo matavimą, tiek OECD indeksą, apibūdinantį darbuotojų apsaugos griežtumą.

Haaland, Wooton ir Faggio (2003) nustatė, kad darbo rinkos lankstumas, matuojamas kaip perteklinės darbo jėgos mobilumo norma, turi statistiškai reikšmingą neigiamą poveikį daugiašalių įmonių tiesioginio investavimo sprendimams. Jie taip pat teoriškai pademonstravo ryšį tarp investicijų subsidijavimo (mažinančio įėjimo į rinką sąnaudas) ir darbo rinkos reguliavimo lygio (veikiančio išėjimo iš rinkos sąnaudas). Haaland ir Wooton (2007) išsiaiškino, kad įėjimo į rinką sąnaudų mažinimas daro mažesnę įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms nei atleidimo sąnaudų mažinimas. Be to, pirmasis veiksnys padidina tik tiesioginių užsienio investicijų patrauklumą, tačiau ne jų dydį, o antrasis teigiamai veikia abu aspektus.

Analizuojant darbo rinkos įtaką tiesioginėms užsienio investicijoms vertinančius tyrimus, pažymėtina, kad kai kuriuose jų akcentuojama žmogiškojo kapitalo ir švietimo sistemos kaip veiksnio, lemiančio žmogiškojo kapitalo kokybę, svarba. Pavyzdžiui, Nunnenkamp (2002) pažymi, kad gamybos veiksnių kainos reikšmė nedidėja, nors to būtų galima tikėtis vykstant globalizacijai. Jo nuomone, ypač svarbi tampa žmogiškojo kapitalo kokybė, darbo jėgos kvalifikacija, o tai sritis, kur institucijų įtaka gali būti gana didelė, kalbant apie švietimo sistemą, aukštojo mokslo organizavimą, kvalifikacijos kėlimo skatinimą ir pan. Tyrime nustatyta, kad pastarąjį dešimtmetį mokymosi trukmės ryšys su tiesioginėmis užsienio investicijomis yra reikšmingas ir sparčiai didėjantis.

Noorbakhsh, Paloni ir Youssef (2001) empiriškai patikrino hipotezę, kad žmogiškojo kapitalo lygis investicijas priimančiose valstybėse gali lemti jų geografinį pasiskirstymą. Jie nustatė, kad:

- žmogiškasis kapitalas yra statistiškai reikšmingas veiksnys, lemiantis tiesioginių investicijų atėjimą;
- žmogiškasis kapitalas yra vienas svarbiausių veiksnių;
- jo svarba ilgainiui vis didėja.

Deichmann, Eshghi, Haughton ir kt. (2003), panaudodami „self-organizing map“ metodą, pagal kurį buvo sudaromi žemėlapiai, parodė tiesioginių užsienio investicijų susikoncentravimą ir nustatė šalių statistinius klasterius ekonominių ir socialinių rodiklių požiūriu. Tiesioginių užsienio investicijų rodikliu pasirinktas jų dydis, tenkantis vienam gyventojui. Vertintos 25 pereinamosios ekonomikos valstybės: Albanija, Armėnija, Azerbaidžanas, Bulgarija, Baltarusija, Čekija, Estija, Gruzija, Kazachstanas, Kirgizija, Latvija, Lenkija, Lietuva, Kroatija, Makedonija, Moldavija, Rumunija, Rusija, Slovakija, Slovėnija, Tadžikija,

Turkmėnija, Ukraina, Uzbekija, Vengrija. Buvo vertinama 21 veiksnio įtaka, tarp kurių tik vieną – aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų skaičių – galima priskirti prie darbo rinkos. Šio veiksnio įtraukimas aiškina mas tuo, kad jis apibūdina darbo jėgos kvalifikacijos lygį. Atliekant tyrimą šalys iš pradžių buvo suskirstytos į klasterius pagal tiesiogines užsienio investicijas, o tuomet – pagal atskirus veiksnius. Buvo lyginami klasteriai ir vertinamos galimos neatitikimų priežastys.

Tyrimuose naudojamų rodiklių šaltiniai

Straipsnyje aptarti įvairių autorių atlikti tyrimai, susiję su darbo rinkos veiksnių poveikio tiesioginėms užsienio investicijoms vertinti. Jie apima įvairias šalių grupes, skirtingus analizės laikotarpius. Be to, skiriasi ir šaltiniai, kurių duomenys naudojami vertinimui. Tiesioginių užsienio investicijų rodikliai dažniausia imami iš dviejų šaltinių. Jeigu analizuojama didelė šalių grupė, neretai naudojami OECD duomenų bazėje skelbiami rodikliai. ES šalių analizei dažniausia remiamasi *Eurostat* duomenimis. Naudojamosi tiek pagrindine, viešai skelbiama duomenų bazė, tiek komercine *Eurostat* duomenų baze *New Cronos*, kurioje sukaupti mikrolygio duomenys. Mikrolygio duomenys apie ES valstybes kaupiami ir kitoje komercinėje duomenų bazėje *Amadeus*, renkamoje Bureau van Dijk. Šioje duomenų bazėje surinkti duomenys apie maždaug 5 milijonus įmonių, veikiančių 35 Europos šalyse.

Analizuojant šalių institucinį ir darbo rinkos reguliavimą, gana dažnai naudojami „Ease of doing business“ reitingo, kasmet sudaromo Pasaulio banko, duomenys. Remiantis šiais reitingais, galima palyginti verslo sąlygas atskirose valstybėse ir įvertinti institucinių veiksnių įtaką šioms sąlygoms. Sudaromas tiek bendras reitingas, tiek atskiras sritis apibūdinantys reitingai: verslo steigimas, licencijų išdavimas, darbuotojų įdarbinimas, nuosavybės registravimas, kreditų gavimas, investuotojų apsauga, mokesčiai, užsienio prekybos sąlygos, bylų dėl sutarčių nesilaikymo sprendimas ir įmonės uždarymas. Darbuotojų įdarbinimo reitingas apima darbuotojų įdarbinimo sudėtingumą, darbo valandų lankstumą, darbuotojų atleidimo sudėtingumą, darbo jėgos lankstumą, į darbo užmokesčių neįnešančias darbo jėgos sąnaudas (procentais nuo darbo užmokesčio dydžio), darbuotojo atleidimo sąnaudas (savaitinio darbo užmokesčio kartais).

Duomenys apie darbo rinkos reguliavimą taip pat imami ir iš specializuotų OECD leidinių, pvz.: „Taxing Wages“, Pasaulio banko ataskaitos „World development indicators“, Pasaulinio konkurencingumo ataskaitos (angl. *Global Competitiveness Report*) indekso „Index of hiring and firing practices“ ir kitų leidinių, vertinančių didelio skaičiaus šalių rodiklius.

Vertinant šalių investicinę aplinką, institucinį reguliavimą, kartais naudojama *Institutional Profile* –

Prancūzijos Finansų ministerijos sukurta duomenų bazė, kurioje surinkta informacija apie 52 šalių viešąsias institucijas, kapitalo rinkas, prekių rinkas ir darbo rinkas. Panaudota 330 klausimų anketa, kurios atsakymai įvertinti balais nuo 0 arba 1 iki 4. Apklausoje dalyvauja prancūzai, dirbantys tose šalyse. Problema ta, kad pateikiama tik labai ribota informacija laikotarpio požiūriu.

Siekiant įvertinti rinkų reguliavimą, naudojama ir Fraser instituto duomenų bazė. Joje pateikiami ekonominės laisvės indikatoriai, apimantys 3 sritis: individualaus pasirinkimo ir savanoriškų pervedimų (angl. *voluntary transaction*), laisvos konkurencijos, asmens ir nuosavybės apsauga. Duomenys pateikiami nuo 1985 iki 2000 m. kas 5 metus, nuo 2000 m. – kas metus. Šioje duomenų bazėje pateikiami duomenys apie 123 šalis.

Išvados

Darbo rinkos veiksnių poveikio tiesioginėms užsienio investicijoms tema empiriniuose tyrimuose nėra nagrinėjama retai, tačiau daugelyje tokių tyrimų darbo rinkos veiksniai nagrinėjami kartu su kitais veiksniais, nesusijusiais su darbo rinka, t. y. jie atspindi tik vieną nagrinėjamą aspektą. Šiuose tyrimuose neanalizuojamas išsamus darbo rinkos veiksnių sąrašas, apsiribojama tik vienu ar keliais rodikliais.

Teoriniuose darbuose, skirtuose tiesioginių užsienio investicijų veiksnių analizei, dažniausia pabrėžiama darbo jėgos kaina. Tačiau empiriniuose tyrimuose tiesiogiai šiam darbo rinkos rodikliui nėra skiriama labai daug dėmesio. Tai gali būti susiję su tuo, kad darbo jėgos kaina nėra tik vidutinis darbo užmokestis, kuris, beje, gali gana smarkiai skirtis skirtingose ekonominėse veiklose. Ji taip pat priklauso ir nuo darbdavio mokamų mokesčių dydžio ir kitų darbo rinkos reguliavimo aspektų – priėmimo į darbą bei atleidimo taisyklių ir t. t. Darbo rinkos reguliavimo įtakai tiesioginėms užsienio investicijoms skirtų tyrimų galima rasti gana nemažai. Analizuojami įvairūs aspektai, tokie kaip dirbančiųjų teisių apsauga, individualių ir kolektyvinių sutarčių sudarymo lankstumas, laikotarpis nuo pranešimo apie atleidimą iš darbo iki atleidimo, atleidimo išmokos dydis ir kt. Pastebima, kad skirtingi autoriai darbo rinkos reguliavimą ar lankstumą vertina remdamiesi skirtingais rodikliais ar jų deriniais. Todėl tyrimų rezultatai gali būti sunkiai palyginami, gaunami ir visiškai priešingi rezultatai.

Atliekami ir tyrimai, kurie skirti vertinti konkrečią darbo rinkos veiksnių įtaką, juose nenagrinėjami pagrindiniai tiesioginių užsienio investicijų veiksniai, išsamus darbo rinkos veiksnių sąrašas, o apsiribojama vieno ar kelių darbo rinkos aspektų analize. Dažniausia vertinama darbo jėgos kainos, darbo rinkos institucinio reguliavimo įtaka, tačiau galima išskirti keletą tyrimų, kurie analizuoja, kaip situacija darbo

rinkoje susijusi su gamybos veiksnių mobilumu, užsienio prekybos apribojimais, technologine pažanga, darbo jėgos išsilavinimo lygio augimu, žmogiškuoju kapitalu ir švietimo sistema kaip veiksniumi, lemiančiu žmogiškojo kapitalo kokybę. Dažniausiai darbo rinkos veiksnių įtaka tiesioginėms užsienio investicijoms vertinama naudojant makrolygmens duomenis, mikrolygmens tyrimai atliekami rečiau.

Tyrimuose naudojami tiesioginių užsienio investicijų rodikliai dažniausiai imami iš dviejų šaltinių: jeigu analizuojama didelė šalių grupė, dažniausiai naudojami OECD duomenų bazėje skelbiami rodikliai, jeigu analizuojamos ES šalys, dažniausiai naudojami Eurostat duomenys. Analizuojant šalių institucinį ir darbo rinkos reguliavimą, gana dažnai naudojami „Ease of doing business“ reitingo, kasmet sudaromo Pasaulio banko, duomenys, jie taip pat imami iš specializuotų OECD leidinių, pvz.: „Taxing Wages“, Pasaulio banko ataskaitos „World development indicators“, Pasaulinio konkurencingumo ataskaitos indekso „Index of hiring and firing practices“ ir kitų leidinių, vertinančių didelio skaičiaus šalių rodiklius. Kai kuriais atvejais naudojama *Institutional Profile* – Prancūzijos Finansų ministerijos sukurta duomenų bazė, kurioje surinkta informacija apie 52 šalių viešąsias institucijas, kapitalo rinkas, prekių rinkas ir darbo rinkas, ir Fraser instituto duomenų bazė, kurioje pateikiami ekonominės laisvės indikatoriai.

Literatūra

- Acemoglu, D. (2002). Technical change, inequality and the labor market. *Journal of Economic Literature*, 40 (1), p. 7–72.
- Benassy-Quere, A., Coupet, M., Mayer, T. (2007). Institutional determinants of foreign direct investment. *The World Economy*, 30 (5), p. 764–782.
- Belot, M.V.K., van Ours, J.C. (2001). Unemployment and Labour Market Institutions. *Journal of the Japanese and International Economics*, 15, p. 403–418.
- Blanchard, O. (2006). European Unemployment: The Evolution of Facts and Ideas. *Economic Policy*, 21 (45), p. 5–59.
- Busse, M., Nunnenkamp, P., Spatareanu, M. (2010). *Foreign Direct Investment and Labor Rights: A Panel Analysis of Bilateral FDI Flows*. Rutgers University Newark Working Paper.
- Campos, N., Kinoshita, Y. (2003). *Why does FDI go where it goes? New Evidence from the Transition Economies*. IMF Working Paper, WP/03/228.
- Deichmann, J., Eshghi, A., Haughton, D., Sayek, S., Teebagg, N., Topi, H. (2003). Geography matters: Kohonen classification of determinants of foreign direct investment in transition economies. *Journal of Business Strategies*, 20 (1), 23–44.
- Devereux, M. P., Griffith, R. (1998). *The Taxation of Discrete Investment Choices*. The Institute of Fiscal Studies Working Paper, No. W98/16.
- Devereux, M., Hubbard, G. (2003). Taxing Multinationals. *International Tax and Public Finance*, 10, p. 469–487.
- Dewitt, G., Görg, H., Montagna, C. (2009). Should I stay or should I go? Foreign direct Investment, employment protection and domestic anchorage. *Review of World Economics*, 145, p. 93–110.
- Egger, P., Radulescu, D. M. (2008). *Labour taxation and foreign direct Investment*. CESifo Working Paper, No. 2309.
- Eichhorst, W., Feil, M., Braun C. (2008). *What have we learned? Assessing labor market institutions and indicators*. IAB-Discussion paper 22/2008.
- Görg, H. (2005). Fancy a Stay at the ‘Hotel California’? The Role of Easy Entry and Exit for FDI. *Kyklos*, 58, p. 519–535.
- Gross, D., Ryan, M. J. (2008). FDI location and size: Does employment protection legislation matter? *Regional Science and Urban Economics*, 38, p. 590–605.
- Grubb, D., Wells, W. (1993). *Employment regulation and Patterns of Work in EC Countries*. OECD Economic Studies, 21.
- Haaland, J. I., Wooton, I. (1999). International Competition for Multinational Investment. *Scandinavian Journal of Economics*, 101 (4), p. 631–649.
- Haaland, J. I., Wooton, I., Faggio, G. (2003). Multinational Firms: Easy Come, Easy Go? *Finanzarchiv*, 59, p. 3–26.
- Hansson, A., Olofsdotter, K. (2011). *Labor Taxation and FDI decisions in the European Union*. Working Paper of Lund University, Department of Economics.
- Lazear, E. P. (1990). Job Security Provisions and Employment. *Quarterly Journal of Economics*, 105, p. 699–726.
- Leamer, E. E. (2000). What’s the Use of Factor Contents? *Journal of International Economics*, 50 (1), p. 17–49.
- Leibrecht, M., Bellak C. (2009). *Does the impact of employment protection legislation on FDI differ by skill-intensity of sectors? An empirical investigation*. Research paper series: Globalisation and Labour Markets. Research paper 2009/21. The University of Nottingham.
- Leibrecht, M., Scharler, J. (2007). *How Important is Employment Protection for Foreign Direct Investment Flows in Central and Eastern European Countries?* Economics working paper No. 0716, Department of Economics, Johannes Kepler University Linz.
- Noorbakhsh, F., Paloni, A., Youssef, A. (2001). Human Capital and FDI Inflows to Developing Countries: New Empirical Evidence. *World Development*, 29 (90), p. 1593–1610.
- Nunnenkamp, P. (2002). Determinant of FDI in Developing Countries: Has Globalization changed the Rules of the Game? Kiel Institute for World Economics Working Paper No. 1122.
- Smarzynska Javorcik, B., Spatareanu M. (2004). *Do Foreign investors care about labor market regulations?* World Bank Policy Research Working Paper 3275, April 2004.
- Whyman, P., Baimbridge, M. (2006). *Labour Market Flexibility and Foreign Direct Investment*. The Department of Trade and Industry, URN 06/1797.

Labour Market Determinants for Foreign Direct Investment: Review of Empirical Research

Summary

The article discusses empirical research on the labour market determinants affecting foreign direct investment. Over the last decade the topic of labour market factors affecting foreign direct investment has been touched many times in empirical research. It is worth noting, however, that most studies of this kind deal with labour market determinants together with other factors outside the labour market.

Theoretical works aimed at the foreign direct investment determinants mostly emphasize labour cost. However, empirical studies do not pay much attention to this factor. One of the reasons why this is so may be labour costs assessment difficulties. Labour cost depends on the average wage (which may be quite different in different economic sectors) as well as on labour market regulation – the recruitment and dismissal rules, the taxation of employers, and so on.

There are quite a number of studies on the influence of labour market regulation on foreign direct investment. Various aspects are analyzed – employees' rights, individual and collective bargaining flexibility, the period of notice of dismissal before the dismissal, severance pay and size, etc. It should be noted that different authors evaluate the regulation and flexibility of the labour market by different parameters or their combinations. Therefore, the results may be difficult to compare or completely opposite results may be obtained.

There are studies designed to assess only a single labour market determinant, but in fact they consider quite a lot of labour market indicators – labour costs and various indicators of labour market regulation.

Although most of the studies on labour market determinants use macro data, but micro-level studies are also carried out.

Some studies analyze only labour market determinants for foreign direct investment and they do not deal with the basic determinants for foreign direct investment. They do

not involve many aspects of labour market factors; the list is limited to one or more indicators of the labour market. Mostly analyzed aspects are labour costs, labour market institutional regulation, however the impact of the mobility of factors, foreign trade restrictions, technological progress, growth of the level of education and human capital are also discussed.

Assessing the labour market determinants for foreign direct investment, the first difficulty is to select the required variables. As there is no universally accepted system of labour market indicators, researchers choose different indicators which in turn may lead to different results concerning the same aspect. Information about labour market institutions comes from many sources, such as national legislation, expert reviews, national or international statistics etc. Comparability of data is particularly important in studies involving several countries. This may lead to false results. In order to maximize comparability of data it is necessary to use the data of the same institution.

The data on foreign direct investment is mostly drawn from two sources: if a large group of countries is analyzed then the data is usually taken from OECD database, if the European Union countries are analyzed then mainly Eurostat data is used. Analyses of the institutional regulation including labour market regulation quite often employ data from "Ease of Doing Business" ranking published by the World Bank as well as the OECD specialized reports such as "Taxing Wages", World Bank Report "World Development Indicators", "Global Competitiveness Report". In some cases Institutional Profile (French Finance Ministry's database) is used. This database stores information on 52 countries, it covers their public institutions, capital markets, commodity markets, labour markets. Another database – Fraser Institute database – contains indicators of economic freedom.

Keywords: foreign direct investment, labour market, institutional regulation.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2011 m. spalio mėn.; straipsnis priimtas 2011 m. gruodžio mėn.

The article has been reviewed.

Received in October 2011; accepted in December 2011.